

گزارش یک همایش

امید اجتماعی مسئله این است

مسعود تویسرکانی

مقدمه

«امید» احساس یا حالتی توأم با انتظار بهبود وضعیت و توانمندی برای ایجاد تغییرات مطلوب است. از چنین منظری «امید» با بریدن از «گذشته» و تلاش برای تغییر «وضع موجود»، معطوف به «آینده» و تلاش در جهت ایجاد «وضع مطلوب» است. امید موتور زندگی اجتماعی است. چرا که به قول ارنست بلوخ: «اندوهناک‌ترین مسئله بشر نه فقدان امنیت، بلکه از دست دادن قدرت تخیل برای تغییر امور است.» از همین رو، امید یکی از بنیان‌های آموزه‌های دینی است، و «موعودگرایی» یکی از صورت‌های امید اجتماعی است که در طول تاریخ جوامع مختلف وجود داشته و به پیدایش شکل‌های مختلفی از اندیشه آرمان‌شهر منجر شده است. بسیاری از جامعه‌شناسان کلاسیک و متأخر

نقطه کانونی جامعه‌شناسی را امید به تغییر و اصلاح وضع موجود می‌دانند. آن‌ها وظیفه جامعه‌شناسی را تنها به توصیف امر موجود و واقعیت اجتماعی محدود نمی‌دانند، بلکه اصلاح جامعه، برقراری عدالت و ایجاد جامعه مطلوب را آرمان جامعه‌شناسی تلقی می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: امید اجتماعی، سرمایه اجتماعی، عدالت و رضایت اجتماعی

فراز و فرود امید در جامعه ایران

جامعه ایران دوران‌های پرفراز و نشیبی را پشت سر گذاشته است. آنچه همواره این جامعه را پایدار نگه داشته و نسل به نسل حفظ کرده، امیدی است که پس از هر ناکامی یا شکست هویدا شده است. به همین دلیل جامعه ایران همواره پرچم‌دار جنبش‌های

انقلابی و آزادی‌خواه بوده است. ایرانیان هر زمان که همت کرده‌اند، توفیقاتی بزرگ و بی‌نظیر به‌دست آورده‌اند و آنگاه که در خود فرو رفته و خمودگی و سکون پیشه کرده‌اند، متضرر شده‌اند. تاریخ این مرز و بوم پر است از افت و خیزهای امید اجتماعی ایرانیان.

متأسفانه نتایج چند پیمایش ملی انجام شده در دو دهه گذشته نشان می‌دهد: اعتماد، همبستگی، احساس عدالت، احساس رضایت، سرمایه اجتماعی، احساس تعهد و مسئولیت اجتماعی و امید به آینده در جامعه ایران کاهش یافته است. این واقعیت «مؤسسه رحمان» را به‌عنوان یک نهاد مدنی، بر آن داشته است تا در همایشی با کمک ۲۱ انجمن و نهاد ملی و دانشگاهی، و استادان و صاحب‌نظران، امید اجتماعی را به‌عنوان یک مسئله اساسی ملی مورد واکاوی، تحلیل و بررسی قرار دهد و راهکارهایی برای ارتقای امید اجتماعی

برای تحقق دیدگاه اجتماعی مشترک دربارهٔ جامعهٔ خوب یا جامعه‌ای که به سمت زیست بهتر حرکت می‌کند، و دوم توافق اجتماعی دربارهٔ راه‌هایی به سوی تحقق دیدگاه اجتماعی مشترک.

آنچه در ایران می‌باید مورد توجه قرار گیرد، کارکرد اساسی امید به‌عنوان عامل تولید و تداوم جامعه در جهت مقابله با بحران‌هاست که مغفول واقع شده است. مجموعهٔ تحقیقات کمی و کیفی انجام شده از طریق پیمایش‌های ملی و مطالعات موردی نشان می‌دهد، امید اجتماعی در ایران رو به پایین است. همچنین برخی شواهد تجربی دیگر از منظر «جامعه‌شناسی نهادی» نشان‌دهندهٔ تهدید جامعهٔ ایران است. علاوه بر این، برخی مطالعات انجام شده در این حوزه حاکی از آن است که آحاد جامعه از عوامل ساختاری انتظار برآورده شدن و یا همراهی با هدف‌ها و آرزوهای خود را کمتر دارند.

مسئله‌مند شدن مقولهٔ امید اجتماعی در جامعهٔ ایران، بازتاب پدید آمدن مسائل جدید و فعال شدن نیروها، و مطالبات و امیدهای متفاوت و متکثری است که دیگر به راحتی در چارچوب نسخه‌های امیدبخش موجود نمی‌گنجند. از جملهٔ این نیروها می‌توان به کارگران و طبقات محروم جامعه (با مطالبات اقتصادی)، زنان (با مطالبه عدالت و برابری جنسیتی)، قومیت‌ها (با مطالبهٔ تکرر فرهنگی و عدالت اجتماعی)، جوانان (با مطالبهٔ تنوع سبک زندگی و اشتغال) و مسائلی همچون محیط‌زیست اشاره کرد. این مطالبات و امیدها، هم در روایت‌های تاریخی ارائه شده از تحولات جامعهٔ ایران نادیده گرفته شده‌اند و هم در چارچوب صف‌آرایی جریان‌ها و نیروهای معاصر به حاشیه رانده شده‌اند.

ناتوانی و ناکارآمدی در پاسخ به مطالبات قدیم و جدید، بالا بردن انتظارات نسبت به زندگی مطلوب و ناکارآمدی و ناهماهنگی

روز در این همایش پیرامون امید اجتماعی ارائه شد که حاصل آن‌ها را می‌توان چنین خلاصه و جمع‌بندی کرد:

امید مفهومی است که خود را در ساحت‌ها و عرصه‌های مختلف، از روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و سیاست گرفته تا الهیات، اخلاق و فلسفه می‌گنجاند. امید اجتماعی آرزواندیشی یا توهم نیست، بلکه ظرفیتی است که در تعامل واقعیت و تخیل خلاق سبب می‌شود، گروه‌های مختلف جامعه نه تنها شناسایی و دیده شوند، بلکه عاملیت فعال و مؤثر به سوی بهبود وضع موجود پیدا کنند. در یک جمع‌بندی کلی از دیدگاه‌ها می‌توان گفت: امید مستلزم شناختن، گشودن و اکتشاف راه‌های بهبود وضعیت موجود و فرا رفتن از حتمیت‌های امروزی و ایجاد گرایش جمعی برای پیمودن این مسیرهاست.

«تولید امید اجتماعی» و به همان میزان، «تولید اجتماعی امید»، منبع تداوم و استمرار حیات اجتماعی در وضعیت‌های بحرانی است.

امید ماهیتاً سازه‌ای اجتماعی است. در عین حال علاقهٔ اجتماعی به معنای نگرشی که ارتباط مسئولانهٔ فرد را با انسان‌های دیگر برقرار می‌کند و رشد، تحول و سعادت فرد را هم‌سو با منافع اجتماعی پیش می‌برد، نقش مهمی در شکل‌گیری امید اجتماعی و بهبودباوری دارد.

مفهوم‌سازی امید اجتماعی برحسب دو معیار آغاز می‌شود: اول «فرایند وفای»

در جامعهٔ ایران ارائه کند. توصیف و تحلیل پیوندهای میان «امید اجتماعی» با مسائل و آسیب‌های اجتماعی، چگونگی سیاست‌گذاری و طرح ختمی‌ها، شیوه‌ها و راهکارهای مناسب برای تقویت امید اجتماعی در جامعهٔ ایران، تلاش برای کاهش شکاف‌ها و گسست‌ها میان سازمان‌های مردم‌نهاد و جامعه، و فراهم ساختن زمینه‌های هم‌فکری و همکاری بین نهادهای مدنی و مراکز دانشگاهی و دستگاه‌های اجرایی، از جمله هدف‌های موردنظر این همایش بوده‌اند.

۲۰ نکته برای گذر از ناامیدی

بیش از ۴۰ سخنرانی و میزگرد طی دو

همچون مانع عمل می‌کنند.
 ❖ تسهیل مشارکت انتخاباتی، چه به‌عنوان
 انتخاب‌کننده چه به‌عنوان انتخاب‌شونده،
 می‌تواند مشارکت سیاسی و در نتیجه امید
 اجتماعی را ارتقا دهد.

❖ جدی گرفتن مسئولیت اجتماعی
 دانشوران و پژوهشگران عرصه‌های علوم
 انسانی و اجتماعی در شرایط کنونی جامعه
 ایران می‌تواند ظرفیت‌های نهاد دانشگاه را
 به نفع ترمیم امید اجتماعی فعال سازد.

❖ ترمیم شبکه‌های امید و نهادهای
 امیدساز، مانند نهادهای واسط (از جمله
 سمن‌ها) می‌تواند به بهبود وضع امید
 اجتماعی مدد رساند.

❖ از دیگر راهکارهای ارتقای امید اجتماعی
 بسط امکان مشارکت سیاسی عموم مردم
 است که مستلزم به رسمیت شناختن تکثر
 سیاسی در کشور است.

❖ امید بذر هویت ماست. برای داشتن
 جامعه‌ای امیدوارتر، دموکراتیک‌تر، عادلانه‌تر
 و صلح‌طلب‌تر، پیرامون همین چشم‌انداز،
 هویتی دموکراتیک، عدالت‌طلب و صلح‌جو
 شکل می‌گیرد که در قالب جنبش اجتماعی،
 برای ایجاد آینده‌ای که در دسترس و واقعی
 است، تلاش می‌کند.

❖ برابری مجموعه مباحثی که در این
 همایش دو روزه مطرح شد بر لزوم انتقال
 نومیدهی اجتماعی از دایره پاسخ‌ها به دایره
 مسئله‌ها تأکید دارد. نومیدهی اجتماعی
 راه‌حل هیچ مسئله‌ای نیست، بلکه خود
 عین مسئله است. جدی گرفتن این مسئله،
 مستلزم مشارکت فراگیر نهادهای عمومی و
 مدنی است.

❖ برای ترمیم امید اجتماعی و ارتقای
 امیدواری به بهبود همه‌جانبه اجتماعی،
 باید از همه ظرفیت‌های فرهنگ غنی
 ایرانی - اسلامی سود برد و این منوط به
 گفت‌وگوی گشاینده در میان نخبگان با هم،
 نخبگان با مردم و نخبگان با حاکمیت است.

نهادهای امید که یکی دیگر از منابع
 تولید ناامیدی است، از جمله با «اصلاح
 اصلاحات» قابل ترمیم است. امید ورزیدن
 به سیاست، در امید داشتن به سیاست‌ورزان
 و نهادهای سیاسی خلاصه نمی‌شود. امید
 سیاسی به معنای امید بستن به کنش‌های
 فعالانه و خلاقانه شهروندان در عین باور به
 امکان بهبود اوضاع است.
 ❖ ترمیم وضع نابسامان امید اجتماعی در
 ایران مستلزم اندیشیدن به شرایط سیاسی
 امید اجتماعی است.

❖ روندها و روال‌های مشارکت عموم مردم
 در سیاست با موانعی روبه‌روست که ترمیم
 امید اجتماعی از جمله در گرو رفع آن موانع
 است. برخی از این موانع خصلت حقوقی
 دارند؛ از جمله تورم قوانین و مقرراتی
 که بر سر راه تشکیل و فعالیت سمن‌ها

ساختاری در پاسخ‌گویی به مطالبات
 اجتماعی از عوامل مؤثر کاهش امید
 اجتماعی محسوب می‌شوند.

❖ امید اجتماعی مشروط به شرایط
 سیاسی و دگرگونی آن در گرو تحولات
 سیاسی است. فروکاهش امید اجتماعی به
 وضعیت‌های روان‌شناختی، فردی و شخصی
 یکی از مهم‌ترین منابع تولید ناامیدی
 اجتماعی است. زیرا سبب می‌شود، شرایط
 سیاسی بهبودباوری حتی در سطح فردی
 نیز نادیده گرفته شود.

❖ یکی دیگر از منابع تولید ناامیدی
 اجتماعی، تمرکز بر موانع حل مسائل به
 جای تکیه بر حل مسئله است. ضعف

